

R E C E N Z J E

Jarosław Bodzek, *Τὰ σατραπικὰ νομίσματα. Mennictwo satrapów w okresie panowania Achemenidów (ok. 550–331 a.C.)*, Kraków (Księgarnia Akademicka) 2011, 361 s., 12 plansz, ISBN 978-83-7638-124-4.

Zagadnienia związane z mennictwem Achemenidów stanowią nie tylko jeden z najciekawszych problemów numizmatyki starożytnej oraz archeologii i historii sztuki perskiej, ale też ważny obszar badań nad historią VI–IV w. p.n.e. we wschodnim basenie Morza Śródziemnego. Dlatego pierwsza na świecie monografia jednego z najważniejszych aspektów tego zjawiska, mennictwa satrapów achemenidzkich, zasługuje na szczególną uwagę każdego badacza zajmującego się tą epoką i szerzej: cywilizacją klasyczną oraz relacjami między starożytnym Wschodem i Zachodem. Monety bite na terenie imperium Achemenidów stanowią jedno z najważniejszych świadectw przenikania się kultur na terenie zwłaszcza Anatolii, ale, jak pokazuje książka Jarosława Bodzka, również na wschodnich (Baktria) i południowych (Egipt i Judea) rubieżach imperium perskiego.

Monografia poświęcona jest, zgodnie z tytułem, mennictwu określanemu jako emisje satrapów, niemniej w rozdziałach wstępnych przedstawione zostały – skrótowo, ale zarazem rzetelnie i szczegółowo –

najważniejsze ustalenia związane z historią pieniądza monetarnego na interesujących autora terenach oraz, co szczególnie cenne, wyczerpujące pomimo skromnej objętości studium emisji królewskich Achemenidów. Poświęcenie tym zagadnieniom kilku rozdziałów uzasadnione jest między innymi tym, że autor dużą wagę przywiązuje do kwestii definicji „mennictwa satrapów”, które w literaturze naukowej doczekało się zarówno ujęć zbyt niejasnych, jak i zanadto zawężających. Definicja zaproponowana przez autora *Ta satrapika nomismata* jest szeroka i elastyczna, obejmuje bowiem wszystkie emisje, które można połączyć z działalnością menniczą osób sprawujących ważne funkcje na różnych szczeblach administracji imperium Achemenidów (przede wszystkim wysokich urzędników określanych w źródłach historycznych jako satrapowie czy hyparchowie), a także najwyższych dowódców wojskowych, bijących monetę w ramach wysiłku wojennego (karanosowie, strategowie). Należy w tym miejscu podkreślić, że mimo iż książka jest monografią o charakterze numizmatycznym, autor poświęca stosunkowo sporo miejsca podstawowym zagadnieniom związanym z organizacją państwa perskiego i niejasnościami terminologicznym, wynikającym z niekonsekwentnego nazywania urzędników perskich przez autorów starożytnych. To szczególnie cenne

w literaturze polskojęzycznej, jako że dostępne opracowania związane z dziejami, cywilizacją i kulturą materialną imperium Achemenidów, zarówno *stricte* naukowe jak i popularnonaukowe (Olmsted 1974; Składanek 2004; Olbrycht 2004; Holland 2006; Woźniak 2010), zazwyczaj traktują te zagadnienia marginalnie, w najlepszym wypadku wpisując je w szerszą narrację historyczną.

Tak szerokie, a zarazem przekonująco uzasadnione ujęcie zagadnienia daje autorowi przede wszystkim perspektywę całości zjawiska, które w większości dotychczasowych publikacji pretendujących do ujęć monograficznych było ograniczane przez mniej lub bardziej sztucznie lub anachronicznie narzucane granice i rozróżnienia. Jednocześnie autor zdaje sobie doskonale sprawę ze złożoności omawianego fenomenu, podkreślając niejednokrotnie, że jednoznaczna klasyfikacja poszczególnych emisji jest niemożliwa (dotyczy to np. części emisji miejskich bitych na polecenie satrapów, a także emisji o doraźnym charakterze militarnym bitych przez osoby sprawujące jednocześnie urząd satrapy jak i dowódcy wojsk), a część produkcji monetarnej związanej bezpośrednio z działalnością satrapów jest i zapewne pozostanie dla nas nieczytelna (np. emisje miejskie niewprowadzające żadnych zmian w ikonografii ani w legendach). W pełni uzasadnione w kontekście przyjętej definicji jest również włączenie w zakres rozważań dotyczących mennictwa dynastii karyjskich Hekatomnidów oraz innych dynastów działających na terenach podległych administracji Wielkiego Króla. Jak przekonująco pokazuje Jarosław Bodzek, wyłączenie takich niejednoznacznych zjawisk z perspektywy badawczej mennictwa satrapów jest niesłuszne, ponieważ w ten sposób pomija się ważne elementy w ogólnym obrazie zjawiska.

Szeroka perspektywa stanowi jedną z największych zalet książki Jarosława Bodzka, a włączenie w spektrum zainteresowań badawczych wszystkich emisji, które dają się powiązać z działalnością achemenidzkiej administracji, jest szczególnie cenne w czasach, kiedy wśród postaw badawczych dominuje hiperkrytycyzm. Atutem w tym przypadku jest rzetelny warsztat badawczy oraz oparcie się na imponującej bibliografii, co jest istotne zwłaszcza w rozdziałach poświęconych chronologii, miejscom produkcji, metrologii, atrybucji i obiegowi poszczególnych emisji czyli tym kwestiom, które stanowią najczęściej przedmiot sporów wśród numizmatyków. Analizy zawarte w tych rozdziałach opierają się na obszernym stanie badań, który autor poddaje twórczej krytyce, niejednokrotnie proponując własne ustalenia szczegółowe.

W monografii znalazło się ponadto miejsce dla omówienia problematyki kruszców, legend i ikonografii monet satrapów. O ile kwestia legend potraktowana została skrótowo ze względu na poprawność istniejących w literaturze naukowej wniosków, o tyle rozdziały poświęcone ikonografii, a konkretnie elementom typowo irańskim i dodatkowo związanym z przedstawieniami władzy, obecnym na monetach satrapów, stanowiące jedną trzecią książki, są — obok wspomnianych wcześniej ustaleń ściśle numizmatycznych — najważniejszym oryginalnym wkładem autora w omawianą problematykę. Prześledzenie występowania i wzajemnych powiązań motywów irańskich w mennictwie satrapów stanowi niezwykle cenne opracowanie tego zagadnienia i zapewni sporą lukę w literaturze naukowej. Szkoda jedynie, że nie zostały bardziej szczegółowo przedyskutowane kwestie genezy, funkcji i znaczenia poszczególnych motywów

ikonograficznych, albo też, że dla każdego z omawianych typów wizualnych nie dodano krótkiego omówienia konkretnych motywów i elementów w oderwaniu od obszernych dyskursów poświęconych dystrybucji i metrologii¹, które są niezwykle cenne, ale nie sprzyjają klarowności wywodu dotyczącego samych przedstawień. W korzystaniu z obszernego materiału przedstawionego w publikacji, jak również w orientacji w proponowanej typologii pomogłoby ponadto zebranie i zestawienie tych informacji w tabeli ukazującej powiązania, także chronologiczne i mennicze, poszczególnych motywów, typów i ich odmian.

Tekst uzupełniają tablice z dobrej jakości zdjęciami zaopatrzonymi w skrócone podpisy w umiarkowanie czytelnym układzie typograficznym, co ułatwia korzystanie z tego materiału ikonograficznego, może nie najbogatszego (autor nie pokazuje np. wszystkich wariantów rewersów, dając do nich jedynie odnośniki w przypisach w tekście), ale na pewno najbardziej reprezentatywnego dla oglądu całości zjawiska w dostępnej literaturze naukowej. Spora liczba reprodukowanych monet pochodzi

¹ Wzorem mogłyby być podrozdziały poświęcone ikonografii w poszczególnych częściach Houghton, Lorber 2002, przy czym oczywiście wypada zaznaczyć, że w monografii mennictwa Seleukidów taki układ ułatwia znacznie bardziej klarowna sytuacja dotycząca atrybucji poszczególnych monet, podczas gdy w omawianej publikacji przewijającym się wątkiem są problemy z ustaleniami chronologii, mennic a nawet emitentów. W *Ta satrapika nomismata* zagadnienia takie zostały omówione pokrótce w zawierającym cenne informacje i interpretacje rozdziale 4.6 („Znaczenie typów monetarnych o charakterze ponadregionalnym związanych z aktywnością menniczą satrapów”).

z archiwów elektronicznych domów aukcyjnych (są to nierzadko typy nieznanne wcześniejszym publikacjom), co dodatkowo zwiększa atrakcyjność prezentowanego wyboru ilustracji zarówno ze względu na ich jakość, jak i niedostępność w innych publikacjach.

Wśród nielicznych uwag krytycznych, jakie można wysunąć wobec omawianej monografii, wymienić należy przede wszystkim kwestie związane z opracowaniem samego tekstu, co jest głównie zarzutem wobec redakcji i wydawnictwa, w mniejszym zaś stopniu wobec autora. Są to przede wszystkim drobiazgi takie jak użycie słów z potocznego rejestru (kilkakrotnie pojawiający się „oficjel” na określenie perskiego urzędnika) czy, na szczęście nieliczne, typograficzne błędy w zapisie wyrazów greckich (brak akcentów, przydechów, pojedynczych liter), a także niedociągnięcia nieco bardziej dla czytelnika uciążliwe (brak rozwinięcia lub tłumaczenia części legend aramejskich); ze względu na niekoniecznie znającego grekę czytelnika wypadałoby również wytłumaczyć tytuł jednego z podrozdziałów (3.2: „Toksótaï”). Również ze względu na potencjalnych czytelników nieposiadających pogłębionej znajomości historiografii starożytnej przydałyby się przypisy zawierające choćby w skróconej formie przywoływane niejednokrotnie wyłącznie w formie lokusów „znane anegdoty”, na które powołuje się autor – brak takich cytatów byłby uzasadniony w krótkim artykule, natomiast trudno go wytłumaczyć w obszernej monografii. Niewątpliwie publikacja zyskałaby również na indeksie rzeczowym oraz na zestawieniu chronologiczno-geograficznym satrapów, którzy pojawiają się w tekście. Zestawienie takie w formie diagramu albo tabeli (podobnej np. do zamieszczonej w Klinkott 2005)

byłoby szczególnie przydatne ze względu na to, że wielokrotnie – jak wynika z narracji – mamy do czynienia z chronologiami niepewnymi, a także ze skomplikowanymi rozgrywkami dynastycznymi i politycznymi, utratami władzy i powrotami do niej. Brak zestawień, które ułatwiałyby poruszanie się po materiale przedstawionym w publikacji, jest jedyną poważniejszą jej wadą zarówno z punktu widzenia zwykłego czytelnika, jak i badacza, dla którego ustalenia tu przedstawione będą punktem wyjścia dla dalszych dociekań.

Podsumowując, monografia Jarosława Bodzka stanowi bardzo cenne kompendium wiedzy na temat zagadnienia, które w dotychczasowej literaturze naukowej doczekało się jedynie opracowań niepełnych bądź kontrowersyjnych. Wielką zaletą książki jest wszechstronne ujęcie tematyki, przybliżające czytelnikowi liczne zagadnienia związane z historią i organizacją państwa Achemenidów, a także z obyczajowością i ikonografią zarówno perską jak i przede wszystkim terenów satrapii zachodnich (Jonii i Lewantu) z ich złożonym obrazem etnicznym, społecznym i politycznym. Należy mieć nadzieję, że książka ukaże się również w języku angielskim, co pozwoliłoby włączyć ją do szerszego obiegu naukowego.

Agnieszka Fulińska

LITERATURA

- Holland T.
2006 *Perski ogień. Pierwsze starcie Wschodu z Zachodem*, Warszawa 2006.
- Houghton A., Lorber C.
2002 *Seleucid Coins. A Comprehensive Catalogue. Part I: Seleucus I through Antiochus III, volume I: Introduction, Maps, and Catalogue*, Lancaster/London 2002.
- Klinkott H.
2005 *Der Satrap. Ein Achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume*, Frankfurt am Main 2005.
- Olbrycht M. J.
2004 *Aleksander Wielki i świat irański*, Rzeszów 2004.
- Olmsted A. T.
1974 *Dzieje imperium perskiego*, tł. K. Wolicki, Warszawa 1974.
- Składanek B.
2004 *Historia Persji. Tom I: Od czasów najdawniejszych do najazdu Arabów*, Warszawa 2004.
- Woźniak M. A.
2010 *Armie starożytnej Persji od powstania państwa Achemenidów do upadku imperium sasanidzkiego*, Zabrze 2010.